

LBRIS

We know
books

COLECȚIA

LITERATURA
ROMÂNĂ
DIN
BASARABIA

Memorii

Jurnale

Note de călătorie

Selecție, studiu introductiv
și note biobibliografice
de **Eugen LUNGU**

Știința

Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, în conformitate cu decizia Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.

Colecția *Literatura română din Basarabia* include volume de diferite genuri literare reflectând evoluția acestor genuri în spațiul dintre Prut și Nistru de la origini până în ziua de azi. Multe dintre textele literare incluse în această colecție sunt cunoscute doar unui cerc îngust de cercetători, foarte puțin cunoscute publicului cititor din Republica Moldova de azi și cvasinecunoscute cititorului de azi din România sau alte spații locuite de români. Colecția e un fapt deopotrivă cultural, literar și istoric, dar și un act reparator și recuperator.

Dintre genurile testate de literații basarabeni, cele numite literaturi de frontieră (memorialistica, notele de lectură și de călătorie ș.a.) sunt printre cele mai puțin pretențioase estetic și, din acest motiv, în lipsa exigențelor estetice, interesul pentru ele este mai special și mai larg. E vorba de texte-document, cu valoare istorică și culturală.

Volumul propus, avându-l ca antologator și autor al unui consistent studiu introductiv pe distinsul critic și istoric literar Eugen Lungu, include toate aceste genuri ale literaturii de frontieră de la Alecu Russo și B.P. Hasdeu până la Nicolae Negru și Arcadie Suceveanu.

Unele texte conspicează riguros pagini ale cotidianului, altele sunt scrise cu pasiune, dar toate vor fi savurate cu interes de cititorii acestei cărți, destinate atât cercetătorilor literari, profesorilor și studenților, cât și cititorilor de masă, îndeosebi interesați de genul memorialistic și de literatură dintre Prut și Nistru.

Responsabil de ediție: Mircea V. Ciobanu

Corectori: Mariana Belenciuc, Maria Cornesco

Redactor tehnic: Nina Duduciuc

Machetare computerizată: Ion Dogaru

Copertă: Romeo Șveț

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ
ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera); (+373 22) 73-99-94 (marketing)
(+373 22) 73-99-83 (depozit); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini.stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Memorii. Jurnale. Note de călătorie/selecție, studiu introductiv și note biobibliografice de Eugen Lungu; responsabil de ediție: Mircea V. Ciobanu; copertă: Romeo Șveț. – (Chișinău): Știința, 2025 (Combinatul Poligrafic). – 490, [2] p. – (Colecția „Literatura română din Basarabia”, ISBN 978-9975-85-292-0).

Notă biobibliogr.: p. 487–490. – Cu contribuția financiară a Ministerului Culturii.
ISBN 978-9975-85-537-2.

SUMAR

- 7 Timp cristalizat, timp salvat
(Eugen LUNGU)
- ALECU RUSSO
- 69 Amintiri (fragmente)
- 76 Soveja
- BOGDAN PETRICEICU HASDEU
- 99 Jurnal. Însemnările unui iuncher de husari
- 120 Impresii din armată
- 132 Amintiri din tinerețe
- ZAMFIR C. ARBORE
- 136 Temniță și exil
- DUMITRU C. MORUZI
- 152 Starostele Toader de la Dănuțeni (Basarabia)
- 157 Curtea domnească din Iași
- GHEORGHE V. MADAN
- 173 Din amintirile unui basarabean despre
Bogdan Petriceicu Hasdeu
- CONSTANTIN STERE
- 180 Patru zile în Ardeal. Impresiuni fugitive
- PAN HALIPPA
- 196 Amintiri
- 222 Amintiri [despre N.N. Alexandri]
- ION BUZDUGAN
- 231 Amintiri despre poetul Alexe Mateevici
- DUMITRU IOV
- 239 Amintiri politice
- GHEORGHE BEZVICONI
- 250 Umbra lui Cincinat
- 252 Stâlpii țării

- 262 **NICOLAI COSTENCO**
Povestea Vulturului
- 300 **ALEXANDRU ROBOT**
Amintiri despre Panait Istrati
- 303 **SERGIU MATEI NICA**
Rătăcit între două fronturi
- 305 O răspântie între viață și moarte
- 308 Scăldat în sânge
- 310 Împărăția lui Băloiu
- ANDREI CIURUNGA**
313 Am spintecat Dobrogea cu lopata
- ALEXEI MARINAI**
335 Spicuiți din jurnalele intime „Eu și lumea”
- ION DRUȚĂ**
349 Ginta latină. Inedite. Amintiri
- VLADIMIR BEȘLEAGĂ**
358 Tata Vasile (în 73 de episoade și XIV scrisori)
- MIHAIL GH. CIBOTARU**
364 Ministru poști să și nu fii...
- ARHIP CIBOTARU**
372 Pe timpul lui Teleucă
- SERAFIM SAKA**
386 Pe mine mie redă-mă
- PAUL GOMA**
400 Altina. Grădina scufundată (fragment)
- NICOLAE ESINENCU**
408 Jurnalul unui scriitor (1972–2012)
- ION CIOCANU**
422 Rămurea de iasomie
- NICOLAE NEGRU**
435 O progenitură dușmană
- LEO BUTNARU**
455 Jurnal în marginile istoriei literare
- ARCADIE SUCEVEANU**
462 Frumusețea subversivă. Jurnal parizian...
- 487 **NOTE BIOBIBLIOGRAFICE**

TIMP CRISTALIZAT, TIMP SALVAT

Memoriile, jurnalele, notele de călătorie rămân, din oficiu, scrieri periferice atât în patrimoniul unei literaturi, cât și în bagajele particulare ale scriitorilor. Abordate cronologic, ele sunt alinturile senectuții, un fel de *addenda* biografice și totalizatoare. De regulă, nici autorii lor nu le prea iau în serios ca artă, tratându-le ca simple zăbăvi ale vârstei a treia, când proiectele mari și ambițioase cad sub incidența condiționalului și a derizoriului utopic. Cei mai mulți dintre memorialiști le și desemnează ca opere postume.

Sunt însă texte de acest gen concepute din start ca scrieri esențiale. Sau perceptive respectiv de anturajul cultural-literar. Bănuia oare Gabriel Liiceanu ce valuri și ce ecouri, inclusiv în timp, va stârni *Jurnalul de la Păltiniș*? Intuia oare Nicolae Steinhardt că *Jurnalul fericirii*, arestat și prigonit, va fi scrierea sa fundamentală?

În prezent, se resimte tot mai evident tendința ca memoriile și jurnalele să fie publicate în timpul vieții. Adică să nu mai rămână acele flori fanate pe care gentilomii de vârsta a treia, trecuți deja pe *listele de așteptare*, și le prind cu mână tremurândă la butonieră. Într-un secol grăbit, când și anotimpurile devansează sorocel naturale, autorii se precipită ca niciodată să-și vadă tipărită opera lăsată cândva în seama urmașilor. Doar astfel ne putem explica resurrecția vădită a acestui gen, inclusiv la noi, unde, în mod tradițional, memorialistica a fost mai mult neglijată.

Egoscrierea azi: între infatuare și artă

Cel puțin în Occident, industria memoriilor este un gen lucrativ prin excelență. Atât pentru editori, cât și pentru autori. Nu neapărat pentru autorii atinși de geniu! Pe unii genialitatea i-a înconjurat cale de o poștă, în schimb s-au făcut

vizibili prin altceva. Fie printr-un pedigrî *nec plus ultra*, cum ar fi, spre exemplu, prințul Harry al Marii Britanii, fie prin simplă bogăție, cazul concret al divei Paris Hilton, fotomodel, actriță și, de curând, autoare de memorii. „Beneficiară” a mai multor premii Zmeura de Aur cu motivații gen „pentru cea mai proastă actriță”, dar și pentru alte „merite” deosebite, memorialista cade perfect sub incidența unui termen special, născocit pentru a defini pe cei care au devenit celebri nu atât prin meritele proprii, cât prin faptul că sunt cei care sunt. I s-a spus deci *celebutantă*:

„Paris Whitney Hilton (n. 17 februarie 1981, New York City, New York, SUA) este o celebritate din Statele Unite ale Americii și o moștenitoare a imperiului financiar constituit din hotelurile Hilton, precum și a celorlalte proprietăți imobiliare ale tatălui său. Pe lângă faptul că este o persoană foarte mediatizată, ea este fotomodel și actriță. Dânsa a fost descrisă drept o «celebutantă», un amestec înedit de «celebritate» și «debutantă».”

Tipii, care sunt celebri din fașă, invadează cu numele și persoana lor tot spațiul, tipărit și virtual, oferit de *mass-media*. Insidioasa autopublicitate a unei persoane de acest gen a fost definită prin fraza „a celebrity is someone who is famous for being famous”. Pare un joc de cuvinte, dar am aproxima sensul ei cam așa: cineva devine celebru fiindcă e deja celebru. Cum am spus mai sus, fiindcă se naște într-un mediu care îl lansează în zenitul gloriei fără ca insul să facă cel mai mic efort. Așa se umflau în pene găștele lui Donici, pretextând că sunt rude cu găștele din Capitoliul antic! Iar morala fabulistului se potrivește perfect și astăzi pentru acest gen de personalități: „Lăsați dar pe strămoși în pace:/ Cu fapta e cinstit acel care o face”.

Termenul *celebutantă*, mai bine am spune *cognomenul*, s-a prins de Paris Hilton ca marca de scrisoare mai ales după ce bogata strănepoată a lui Conrad Hilton a scos în martie 2023 volumul *Paris: The Memoir (Paris. Memorii)*. Unele *media* au plasat imediat titlul în lista celor mai proaste apariții editoriale. La câteva zile după lansare, Peter Conrad scria în *The Guardian* din 20 martie 2023:

„Păcăleala acestui *flibbertigibbet*¹ dezvăluie absurditatea unei culturi în care sinele nu există decât dacă este validat de un selfie, apartenența la societate depinde de mirajul social media și realitatea în care am fost cu toții ancorați cândva [...]. Acest misticism aerian se îmbină cu revoluția digitală, care i-a permis lui Hilton să-și răspândească imaginea pe tot globul și să pătrundă în capetele noastre lipsite de apărare [...]. *Da, este lumea ei și după ce i-am citit cartea, mi-am dorit brusc să mă pot muta în afara planetei*”.

În aceeași listă a zădărnicii era trecută și cartea de memorii a Barbrei Streisand *My name is Barbra (Numele meu este Barbra)*. Despre foliantul supradimensional al acesteia *The Wall Street Journal* scria cu o anumită detașare malițioasă:

„În primul rând, impresionează greutatea sa. Cu aproape 1 000 de pagini, memoriile Barbrei Streisand, *My name is Barbra* sunt mai lungi decât amintirile combinate ale Prințului Harry (*Rezervă*), Britney Spears (*Femeia din mine*) și Henry Winkler (*Being Henry*). Bună, nutrește-ne.

¹ Vezi cât sarcasm pune în accepția acestui cuvânt *Cambridge Dictionary*!

Pe același cântar al tuturor rezervelor valorice erau puse și memoriile lui Arnold Schwarzenegger, dar și cartea prințului Harry *Rezervă*.

Judecând după titlu (*Rezervă*), vâstarul monarhic făcea din start un pas înapoi și „turna” în denumirea opului său ceva vitriol cu substanță polemică, dar și autoironică: pentru tronul monarhic al Angliei, în opinia sa, dânsul nu este decât o piesă de *rezervă*, căci eventuala întâietate la coroană o deține fratele său mai mare!...

Dincolo de conținutul cărții (cum s-a drogat, cum l-a lipsit de „virginitate” o femeie de la grajdurile regale, care se purta cu el exact cum ar dresa un mânzoc, cum și-a degerat membrul în călătoria la pol și multe alte amănunte picante, care au cam bulversat familia), omul simplu e impresionat până la delir de limba-jul cifrelor care fac dintr-o carte o afacere bănească. Sumele sunt într-adevăr aiutoare. Spicuim din presă:

„*Rezervă* este o carte-eveniment care se bucură de un extraordinar succes la nivel internațional. *Rezervă* de prințul Harry ocupă locul 1 în topul cărților cu cea mai mare și rapidă vânzare de la data apariției. Autobiografia prințului Harry, a fost publicată concomitent în 16 țări, pe 10 ianuarie 2023.

Rezervă, de prințul Harry – peste 3.3 milioane de exemplare vândute doar în limba engleză în 2 săptămâni de la apariție”.

În România, interesul cititorilor a fost atât de mare, încât Editura Nemira se află deja la al treilea tiraj, după nici o lună de la lansarea oficială.

În primele două săptămâni de la lansare, ediția în limba engleză a volumului de memorii scris de prințul Harry, *Rezervă*, s-a vândut în 3 239 000 de exemplare în toate formatele.

În Statele Unite, *Rezervă* s-a vândut în 1 830 000 de exemplare în primele două săptămâni de la lansare: 51% în format fizic, 37% în format audiobook și 13% în format e-book. Cartea ocupă locul 1 în topurile Amazon, Audible și BN.com.

În Marea Britanie, *Rezervă* s-a vândut în 934 000 de exemplare în toate formatele, ocupând locul 2 în topul Amazon Books UK.

În Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud și India, *Rezervă* s-a vândut în 216 000 de exemplare, iar în Canada, s-au vândut 259 000 de exemplare în toate formatele, cartea situându-se pe locul 1 în topul Amazon Books Canada”.

Veniturile autorului și ale editorilor se cifrează, evident, la zeci de milioane! Cartea s-a impus deci ca un eveniment comercial, nu însă și ca valoare culturală. În contrast cu festivismul fleșurilor de promovare, cronicarii serioși au tratat *Rezervă* cu multă, multă *rezervă*, sau, dacă vrei, cu destulă glacialitate.

Cum spuneam, industria funcționează însă la toate turațiile. Cărțile de memorii, autobiografiile, jurnalele și alte scrieri din branșă nu sunt considerate nicicum lucrări marginale față de șuvoiul ficțional. Aș zice, dimpotrivă! Și asta datorită unui public totdeauna înnebunit de curiozitate, gata oricând să arunce o privire prin gaura cheii în budoarele și iatacurile vedetelor. Artistice sau cu reședință la palat.

Această paraliteratură intră în topuri, este recenzată și își adjudecă un loc destul de vizibil în peisajul cultural general. Spre exemplu, *site*-ul literar zilnic *Literary Hub*, cu sediul la New York, făcea o scurtă prezentare a celor mai bune 10 cărți de memorii desemnate de un juriu. Emily Temple, Managing Editor la *Literary Hub*, se oprea succint la fiecare dintre ele, extrăgând din presă cele mai re-

levante caracterizări ale exegeților. Subliniez că sunt cele mai importante cărți de memorii ale deceniului trecut:

„Prietenii, e adevărat: sfârșitul deceniului se apropie. A fost un deceniu dificil, care provoacă anxietate și compromis moral, dar cel puțin a fost animat de o literatură al naibii de bună. O vom re-evalua acum sub razele speranței noastre.

Așadar, urmând datoria noastră sfântă ca site literar și cultural – deși cu deplina conștientizare a naturii potențial infructuoase și la nesfârșit contestabilă a sarcinii – în săptămânile următoare, vom arunca o privire asupra celor mai bune și mai importante (acestea nefiind mereu aceleași) cărți ale deceniului care a fost. Vom face acest lucru, desigur, prin intermediul câtorva liste. Am început cu cele mai bune romane de debut, cele mai bune culegeri de nuvele și cele mai bune colecții de poezie ale deceniului, iar acum am ajuns la a patra listă din seria noastră: cele mai bune memorii publicate în limba engleză între 2010 și 2019 (nu degeaba: 2015 a fost un an foarte bun pentru memorii).

Cărțile pe care le propunem au fost alese după multe dezbateri (și mai multe runde de vot) de către personalul de la *Literary Hub*. Au fost vărsate lacrimi, s-au lezat sentimente, unele cărți au trebuit recitite. Și, după cum veți vedea în scurt timp, ne-a fost greu să alegem doar zece –, așa că am inclus și o listă de opinii divergente și o listă și mai lungă de preferințe absolut în răspăr cu celelalte. Ca întotdeauna, sunteți liberi să adăugați oricare titlurile pe care le credeți valabile și pe care vi se pare că noi le-am ratat în comentariile de mai jos”.

Consemnăm aici doar câteva dintre titlurile selectate de juriul despre care ne vorbește Emily Temple. Iată-le: Parti Smith, *Just kids (Doar copii, 2010)*, Maggie Nelson, *The Argonauts (Argonauții, 2015)*, Helen Macdonald, *H is for Hawk (H este pentru Hawk, 2015)*, William Finnegan, *Barbarian days... (Zile sălbatice..., 2015)*. Cărții lui Finnegan i se acorda Premiul Pulitzer, autorul volumului fiind un ziarist bine cotate. Facea parte din echipa publicației *The New Yorker* și are la activ mai multe lucrări cu tematică internațională. Alice Gregory scria despre volumul lui de memorii în *New York Review of Books*, descriind-o drept „un studiu complet convingător prin bucuria de a trata serios un lucru neserios” (William Finnegan este cunoscut drept un surfer împătimit). Urmează Margo Jefferson cu *Negroland (2015)* și Annie Ernaux, *The years (Anii, în traducerea lui Alison L. Strayer, 2017)*. Fără îndoială, autoarea franceză este cea mai cunoscută în acest șir de memorialiști. Ce e drept, ea intra în atenția celor de la *Literary Hub* abia după ce cartea ei apărea în engleză, ediția franceză fiind lansată mult mai devreme: *Les années*, Gallimard, 2008. Când Emily Temple o prezenta (23 decembrie 2019), nimeni nu avea nici măcar o vagă idee că autoarea respectivă va urca în topul topurilor literare – în 2022 Annie Ernaux lua Premiul Nobel pentru literatură!...

Temele preferate de juriu reflectă negreșit ideologia semipatologică a *political correctness*-ului: *queer, woke, cancel culture, #MeToo* și altele din aceeași spiță.

Prin volumele de memorialistică, la bursa cărții, e mereu animație, traducerile și lansările simultane bine regizate luând deja proporția unui fenomen global. Prin urmare, cititorul nepretențios își va primi neapărat doza sa de „drog” quasilivresc.

În această categorie intră însă și cărți care devin nu numai o oglindă a epocii, dar și un fenomen literar. Primele care îmi vin în memorie, fără o anumită ordine tematică sau cronologică, sunt jurnalul lui Kafka, al lui Witold Gombrowicz, *Jur-*

nalele pariziene ale lui Ernst Jünger, cartea cu notele de călătorie ale lui Gabriel García Márquez *Călătorind prin Europa de Est*, dar mai ales amintirile sale: *A trăi pentru a-ți povesti viața*. Lansarea volumului de amintiri implica neprevăzutul:

„Nu cu mult timp în urmă apăsarea simultan, în Mexic, Argentina și în țările Comunității Andine și, de partea cealaltă a Oceanului, în Lumea Veche, în Spania, la Barcelona, o carte apreciată la unison drept evenimentul literar și editorial al ultimului deceniu, așteptat cu nedisimulat interes de milioane de cititori nu doar din vasta arie culturală de expresie spaniolă, ci și din întreaga lume. Impactul produs este fără precedent: în Mexic, cartea s-a vândut sub protecția transportoarelor blindate însoțite de militari înarmați; în Columbia, un camion cu volume a fost pur și simplu luat cu asalt, iar prima ediție de peste un milion de exemplare a dispărut din librării în doar câteva zile; cele mai prestigioase edituri din Europa au inițiat o adevărată cursă contra cronometru pentru a obține drepturile de autor și a tipări, într-un timp record, tălmăcirea acestei cărți în principalele limbi de circulație. Este vorba de primul volum din trilogia memoriilor lui Gabriel García Márquez, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1982, scriitorul care a explodat în lumea literelor prin capodopera *Un veac de singurătate*, cel mai bun roman scris în spaniolă după celebrul *Don Quijote de la Mancha* de Cervantes și care a impus în literatura contemporană conceptul de realism magic. «Viața nu este cea pe care ai trăit-o, ci aceea pe care ți-o amintești și cum ți-o amintești spre a o povesti.» Așa își începe Gabo – cum îl alintă prietenii – volumul de evocări, intitulat cu inspirație *A trăi pentru a-ți povesti viața*. «O viață care se citește ca un roman», ne asigură Claudio López Lamadrid, editorul său din Spania.

(*O viață care merită să fie povestită*, prefața de la volumul *A trăi pentru a-ți povesti viața*).

Prefațatoarea ediției românești Tudora Șandru-Mehedinți subliniază neapărat valoarea documentar-biografică a memoriilor vestitului prozator: „...în *A trăi pentru a-ți povesti viața* palpita un univers emoționant, în care apar, stăruitor sau fulgurant, bunicii materni și paterni, frații și surorile, unchi și mătușile, verii, prietenii, colegii din școala primară, de la liceu și de la facultate, profesorii, apoi felurii oameni politici – președinți ai țării, conducători de partide, personalități de marcă – dar mai cu seamă din mediile jurnalistice, literare și artistice ale Columbiei și Americii Hispanice, oglindind plener și nuanțat gama infinită a trăirilor umane. Nu trebuie uitată, de bună seamă, prezența atât de reconfortantă a oamenilor simpli, anonimi, cântăreți, meșteșugari, țărani, șoferi, personaje adesea pitorești, uneori surprinzătoare, dar mereu convingătoare prin autenticitatea lor”.

Dar și virtuțile artistice ale cărții: „...de-a lungul acestui prim volum de memorii, autorul ne ajută să pătrundem în laboratorul său de creație, dezvăluind geneza scrierilor sale de început: povestirile împrăștiate în suplimentele culturale ale ziarelor din Barranquilla și Bogota, cel dintâi roman, *Vorbe în vânt*, navela-reportaj *Relatarea unui naufragiat*, romanul scurt *Cronica unei morți anunțate*. De asemenea, sunt descrise și începuturile sale într-ale jurnalismului, ca reporter de știri și în calitate de cronicar de film, arta cinematografică fiind o pasiune căreia i-a rămas credincios toată viața. [...]

În acest prim volum de memorii transpare la tot pasul în mod năvalnic exemplara vocație de scriitor a lui Gabriel Garcia Márquez: «...vocația artistică, cea mai miste-

riosoasă dintre toate, căreia îi consacră viața întreagă fără să aștepti nimic de la ea [...] pe care o porți înfăuntru tău de când te naști [...] așa cum este vocația de preot».

A trăi pentru a-ți povesti viața este, așadar, și ilustrarea grăitoare a felului în care s-a născut și a înflorit această «binecuvântată manie de a povesti», demersul literar plasându-se constant în centrul vital al existenței sale. Viața lui Gabriel Garcia Márquez apare astfel transfigurată prin miracolul scrisului, «din plăcerea pură de a povesti, care este, poate, starea omenească cea mai asemănătoare levitației»¹.

Am adus drept exemplu doar câteva titluri cu ecou mondial, lista însă poate fi mult-mulț prelungită. A apărut chiar bănuiala că preferința pentru nonficțiune e o tendință a epocii. Tendința manifestă atât la autori, cât și la cititori. Două exemple din literatura franceză.

Gândirea lui Simone de Beauvoir a pendulat în permanență între ficțiune și nonficțiune, adică între imaginar și realitate, eseistica totuși primând. *Al doilea sex*, considerată capodopera ei, se nutrește dintr-un cotidian brut. De altfel, și *Memoariile unei fete cuminți* definesc prin titlu predilecțiile autoarei pentru nonficțiune. E și aceasta una dintre cele mai traduse cărți ale lui Simone de Beauvoir.

Prietenul ei, Sartre, susținea însă că nu aceste titluri o reprezintă pe eseista. Filozoful existențialismului numea cu totul altă lucrare, în fața căreia istoricii literaturii stau în cumpănă și azi: unde s-o claseze? La roman, deci la ficțiune, sau la memorialistică? E vorba de *Une mort très douce* (Gallimard, Paris, 1964; traducerea românească – *O moarte ușoară* – apărea în 1972, la Univers): „Simone de Beauvoir fait de son texte un mélange de genres: de l'autobiographie, la biographie, le documentaire, le journal intime et des modalités de la fiction. Les frontières entre la fiction et la non-fiction se retrouvent brouillées”.

Numită *roman*, cartea pune totuși în gardă cititorul, deoarece personajul care moare – *ci douce!* – e o persoană cât se poate de concretă: e vorba de Françoise de Beauvoir, 77 de ani, mama scriitoarei. Venerabila doamnă cade în baie și își rupe colul femural. În spital, medicii îi descoperă un cancer care îi va fi fatal bieteii femeii. Când scrie despre bătrânețe, moarte (și moarte! autoarea meditănd inclusiv la propriul sfârșit), memorialista escamotează faptul concret, divagând eseistic pe tema thanaticului. De aceea se și spune că, în acest text, Simone de Beauvoir „are o triplă identitate: cea de autor, personaj principal și narator”.

Un motiv similar îl apleca adânc deasupra colii de hârtie și pe Roland Barthes când redacta *Jurnal de doliu*, text început pe 25 octombrie 1977, a doua zi după moartea mamei sale. Ideea era simplă: diaristul voia să-și „integreze tristețea într-o scriitură”. Pe 12 aprilie 1978, Barthes consimțea că rostul aceluia jurnal era și unul terapeutic, de calmare sufletească: „A scrie pentru a-ți aminti? Nu pentru a-mi aminti, ci pentru a combate sfâșierea uitării *ce se anunță absolută*”. Cel care, de regulă, se bălăcea în literatură, de data aceasta, în fața unui moment atât de crucial din viața sa, se înfiora la ideea că ar face literatură și dintr-o pierdere ce îi cutremura adâncurile ființei: „Nu vreau să vorbesc despre asta, de frică să nu fac literatură – sau fără să fiu sigur că nu ar deveni literatură –, chiar dacă literatura ia naștere din aceste adevăruri”.

Olimpiu Nușfelcan, într-un eseu despre *O moarte ușoară*, rămânea pentru o clipă descumpănit în fața acestei retrageri a unor scriitori din literatura ficțională:

„Nicolae Manolescu, în prefața la o traducere a romanului (1972), vorbea – cu referire la Simone de Beauvoir și la alți scriitori din epocă – despre «o criză a conceptului însuși de literatură, tradusă prin neîncrederea în imaginație». Să fie o asemenea criză nu doar o chestiune estetică? Ar putea fi izvorâtă din neîncrederea omului în ficțiunea care nu-l (mai) poate salva? În ficțiunea care îl lasă singur? Care e învinsă de știință? Dar nici ficțiunea «experiențelor personale», a autoreferențialității, nu poate mai mult. Fiica suferindei nu-i poate percepe acesteia starea launtrică. Suferinda, într-un fel, se retrage mereu din povestea care se tot țese (și se restrânge) în jurul ei, până la retragerea definitivă. Din ce? O poveste agonizantă.”

Jurnalul ca scriere poate avea și altă motivație decât conservarea propriilor amintiri. Uneori, paginile memorialistice sunt produsul unui *ego* megaloman, preocupat intensiv de *image*-ul său postum. Se pare că aceasta era motivația care îi făcea pe frații Goncourt să conceapă un jurnal. Proiectul lor diaristic e pe măsura *ego*-ului monumental care îi ispitesc. Rezultatul: 22 de volume! E o transpunere de dimensiuni *epice*, cum se spune azi, a dublului *eu* în pagina scrisă! Și Academia Goncourt pare a fi creată din aceleași intenții de eternizare a numelui în postumitate:

„«Affamé de gloire et de considération», c'est ainsi que Charles Morice, aux dires de Jules Renard dans son *Journal*, juge le vieil Edmond de Goncourt (1822–1896). En effet, tout au long de leur carrière, les deux frères se montrent obsédés par leur survie. «Idée de tous les moments, chez moi, de défendre dans l'avenir de l'oubli ce nom de Goncourt par toutes les survies possibles, survies par les œuvres, survie par les fondations, survie par l'application de mon chiffre ou de ma marque sur toutes les choses possédées par mon frère et moi», lit-on dans le *Journal des frères Goncourt* sous la date du 3 décembre 1885” (Robert Kopp).

Ideea cu jurnalul își merita efortul, fiind unica operă a fraților care este solicitată și azi: „*Alors que l'œuvre de fiction des Goncourt est relativement peu lue aujourd'hui, le Journal reste un témoignage intéressant sur la deuxième partie du XIXe siècle*”. Exegetica modernă are aceeași concluzie și pentru *Jurnalul* lui Jules Renard, membru al juriului care acorda Premiile Goncourt.

Dacă ne referim doar la spațiul românesc, ne amintim imediat ce *boom* a cunoscut editarea memoriilor și jurnalelor imediat după '89! Restricționate politic până la revoluție, aceste texte au constituit deliciul cititorilor pentru aproape un deceniu. „Adevărul” ficțiunii pălea pe lângă adevărul unei realități istorice: viața bătea filmul! *Jurnalul fericirii* al lui Nicolae Steinhardt devenise o carte-cult, ca de altfel și jurnalul lui Mihail Sebastian. Ambele volume au deținut pentru un timp întâietatea în topul criticii literare! Despre unele dintre aceste scrieri s-a spus,

¹ „Însetat de glorie și considerație”, așa îl apreciază Charles Morice, reluând expresia din *Jurnalul* lui Jules Renard, pe bătrânul Edmond de Goncourt (1822–1896). Într-adevăr, de-a lungul carierei, cei doi frați par obsedați de supraviețuirea lor în anele posterității. „În ceea ce mă privește, sunt urmărit mereu de ideea să apar de uitare pentru viitor numele de Goncourt prin toate mijloacele posibile, supraviețuirea prin lucrări, supraviețuirea prin fundații, supraviețuirea prin aplicarea inițialelor mele sau a unui alt semn distinctiv pe toate lucrurile deținute de fratele meu și cu mine”, citim în *Jurnalul* fraților Goncourt din data de 3 decembrie 1885.

(Robert Kopp)

fără a se deroba de la adevăr, că sunt tot ce au dat mai bun acești autori: „Prin realizările de excepție ale unor literați de prestigiu lui Radu Petrescu, I.D. Sîrbu, N. Steinhart și Mircea Zăciu, care, nu ar fi exagerat să considerăm, au atins în aceste texte/jurnale/metanarațiuni etc. confesiv-memorialistice momentul de maximă realizare literară” (Bedros Horasangian).

Pe aceste urme destul de frecventate, Editura Humanitas, spre exemplu, iniția o nouă colecție intitulată respectiv: „Memorii. Jurnal”. Una dintre primele lucrări din serie erau amintirile controversatului om politic Constantin Argetoianu *Pentru cei de mâine: amintiri din vremea celor de ieri*. La apariție, Z. Ornea rezuma în *România literară* (21 octombrie 1992): „Este probabil că memoriile lui Argetoianu vor deveni pagina cea mai revelatoare a memorialisticii românești!” În volumul II. Partea a IV-a, 1913–1916, editura plasa lista lucrărilor care au apărut sau urmau să apară în respectiva colecție: Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Monica Lovinescu, *Unde scurte. Jurnal indirect*, Grigore Gafencu, *Însemnări politice (1929–1939)*, Jeni Acterian, *Jurnal (1932–1947)*, I.G. Duca, *Memorii (1914–1920)*, Mircea Eliade, *Memorii*, Ch. De Gaulle, *Memorii de război*, Al. Marghioloman, *Note politice* ș.a.

Dan C. Mihăilescu s-a ocupat cu toată seriozitatea de acest taifun editorial într-un splendid volum intitulat *Literatura română în postceaușism. I. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare* (Politrom, 2004). Mulțimea acestor cărți cu amintiri sau jurnale îl lăsaus perplex: „Când mi-am propus să selectez câteva cazuri generice (categoriale) din noianul de volume pe care, într-un fel sau altul, le-am semnalat și comentat din 1990 încoace, mulțimea numelor, a titlurilor pur și simplu m-a siderat. Făcând un apel la iuțea, rămâi îngrozit de câte dintr-ale trecutului ne-au trecut prin minte în anii aceștia” (p. 11).

Criticul le-a clasificat pe *rafturi*: *memoria politică*, *memoria reclusiunii* (închisori, deportări, rezistență în munți etc.), *memoria culturală*. Dan C. Mihăilescu completa aceste *rafturi* cu nume concrete de autori, fiecare listă rămânând deschisă prin abrevierile unei evidente continuități: *ș.a., etc.*

Stupefacția exegetului în fața *noianului* scris era justificată: am numărat mult peste o sută de autori publicați atunci, dar imposibil de editat în România socialistă! (În aceeași perioadă, în Basarabia, abia de apăruseră câteva titluri, ceea ce mă făcea să scriu articolul *O literatură fără jurnal*.)

Fenomenul exploziv al unei tematici care fusese ținută sub presiune decenii la rând și care, în sfârșit, țâșnea spre lumina tiparului, se repeta probabil în toate țările Estului comunist. Evident că această efervescență memorialistică revigora la rândul ei și o exegează pe potrivă. E destul să pomenim aici doar monumentală serie din trei volume *Ficțiunea jurnalului intim* (reluare: Editura Tracus Arte, 2018), semnate de Eugen Simion. Autorul academician înscria fenomenul memorialistic românesc în cel universal, ceea ce dă opere prestantă europeană.

Fluxul diaristic pare neîntrerupt, lucrările de acest tip continuând să incite cititorul. A trezit interesul criticii literare mai ales jurnalul Anei Blandiana: *Mai-mult-ca-trecutul: Jurnal, 31 august 1988–12 decembrie 1989*, Humanitas, 2023.

În introducerea la carte, autoarea consemnează din start cele două motivații ale textului: e, în primul rând, un *portret al epocii* (sublinierea aparține diaristei),

dar și decizia, atunci când i s-a ridicat dreptul la semnătură, să-și transforme „viața în materie primă a cărții”. Căci viața poetei era chiar scrisul:

„[A]tunci când scriam cu adevărat, nu-mi mai aduceam aminte să scriu și în jurnal ce-am trăit, jurnalul rămânea doar locul plictisitor în care mă plângeam când nu puteam scrie. [...] De data aceasta însă era vorba de cu totul altceva. Era evident că, odată cu anunțarea noii interdicții, despre care, în ultimele condiții, n-aveam cum să sper că se va mai sfârși vreodată, am simțit că a nota ceea ce trăiesc – tocmai pentru că nu se mai pune problema ca ceea ce notez să devină public – este singurul mod în care pot face ca tot ce trăiesc să nu dispară în neant și, pentru că întotdeauna am gândit mai bine cu creionul în mână, nu numai să fixez, ci și să gândesc și să înțeleg ceea ce mi se întâmplă. [...] Pentru că am simțit că începe un nou capitol de viață mai întunecat și mai absurd, transcrierea lui în cele mai mici amănunte o simțeam aproape ca pe o datorie ținând nu de literatură, ci de istorie, pentru că de fapt nu era vorba despre mine, ci despre timpul pe care îl trăiam. În urmă cu un an, când am ajuns să citesc ceea ce scrisesem atunci, am descoperit, cu uimire și chiar cu un fel de spaimă, că portretul epocii pus pe hârtie era mult mai înfiorător decât îl ținusem eu minte, nu pentru că l-aș fi uitat, ci pentru că nu mai eram racordată la tipul de absurd care pe atunci aparținea normalității aberante, pe când acum îmi apare pur și simplu de neînchipuit”.

Din argumentul intitulat foarte sugestiv *Cuvânt-înainte – cuvânt după* putem desprinde și un conteneriu foarte sever, dacă nu chiar autocritic, pentru un autor de jurnal. De regulă, memorialiștii insistă până la neadevăr că cele relatate de ei corespund în absolut realității. Ana Blandiana admite teza inversă: „Aceste pagini – de note, nu de literatură – scrise atunci vorbesc, dimpotrivă, de o continuă fibrilație, o agitație nesănătoasă în cerc închis, ca un mixer care se învârte tot mai repede și amenință să se oprească prin explozie. Ceea ce dovedește că lectura întârziată cu aproape treizeci de ani a făcut posibilă apariția unei versiuni a memoriei mai independentă față de realitate decât față de ideile mele despre realitate” (p. 18–19).

În drastica sa deducție, autoarea se bazează pe propria experiență. În 2013, deci cu zece ani înainte de *Mai-mult-ca-trecutul*, Ana Blandiana lansa volumul *Fals tratat de manipulare* (Humanitas; reeditare: 2023). Scriitoarea își prevenea cititorul din primele rânduri ale textului de intrare: „Aceasta nu este o carte de memorii, chiar dacă uneori poate să lase această impresie. Ea nu este o încercare de a-mi povesti viața, ci o încercare de a o înțelege. De aceea, întâmplările nu urmează o ordine cronologică, ci succesiunea logică a argumentației și nu sunt legate între ele decât prin asociații de idei și împletiri de obsesii. [...] Desigur, este și o carte de amintiri, doar în măsura în care amintirile pot deveni argumente”. Avertizarea își are rostul ei, căci în paginile volumului vom găsi des formulări cu specific memorialistic: *îmi amintesc* (p. 25), *cel de al doilea moment pe care mi-l amintesc* (p. 26), *specific memorialisticii* (p. 27) etc. La fel în unul dintre ultimele episoade ale cărții, intitulat respectiv – *Realitatea și privirea*:

„În mod evident, privirea pe care o arunci asupra realității este mai importantă decât realitatea, iar selecția pe care memoria o operează este în stare să schimbe culoarea generală a conținutului amintit. Citind atât de tensionate referiri ale Hertei Müller la ultima perioadă petrecută în România și la umilințele pe care le-a